

нової мисленнєвої структури – поняття „кримінально-правова санкція”, яке б відповідало сучасним реаліям правового життя.

Перспективами подальшого вдосконалення юридичної конструкції „кримінально-правова санкція” буде законодавче закріплення правил вибору санкцій, які не лише в доктрині права, а й у практичній діяльності одержали схвальну оцінку.

Бібліографічні посилання

1. Книженко О.О. Санкції у кримінальному праві: Монографія. – Х., 2011.
2. Костарева Т.А. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности): Монография. – Ярославль, 1993.
3. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: Монография. – Волгоград, 2009.
4. Биля І.О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки: Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2003.
5. Чевычелов В.В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики): Дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2005.
6. Пономарев Д.Е. Генезис и сущность юридической конструкции: Дис. ...канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2005.

Надійшла до редакції 18.10.2011

О.О. Круглова

кандидат юридичних наук, доцент
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.37

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена дослідженню соціальних умов та причин появи у вітчизняному законодавстві інституту банкрутства та механізму його захисту.

Ключові слова: *банкрутство, фінансова неспроможність, господарська діяльність.*

Статья посвящена исследованию социальных условий и причин появления в отечественном законодательстве института банкротства и механизма его защиты.

Ключевые слова: *банкротство, финансовая несостоятельность, хозяйственная деятельность.*

The article investigates social conditions and causes of domestic legislation enforcement for Bankruptcy Institute and the mechanism for its protection.

Keywords: *bankruptcy, financial insolvency, economic activity.*

Постановка проблеми. Серед великої кількості інститутів, що з'явилися в нашій правовій системі з переходом до ринкових відно-

син, значне місце посідає інститут банкрутства. Головна особливість інституту банкрутства полягає в тому, що він є необхідним у всіх країнах з ринковою економікою. Банкрутство – це категорія економічна, інститут господарського права.

Одне з найважливіших завдань, що з'являється в цих умовах, полягає у створенні механізмів захисту системи, котра ще не має стабільної, відпрацьованої практикою, доведеної досвідом форми. Це завдання є досить складним, однак нагальним. Відсутність належної системи охорони й захисту інституту банкрутства зведе нанівець його існування і створить загрозу нормальному функціонуванню ринкової системи в цілому.

У нинішньому вигляді в нашій країні інститут банкрутства з'явився у 1992 р. з прийняттям 14 травня Закону України "Про банкрутство".

Цей один із перших законів незалежної України розроблявся в умовах майже повної відсутності будь-якої теоретичної бази щодо цього інституту. Інститут банкрутства був лише одним із методів прискорення приватизаційних процесів. Практика застосування першого в історії України закону у сфері банкрутства свідчила про суттєві недоліки та прогалини в регулюванні відповідних відносин, недосконалість правових конструкцій та неефективність передбачених судових процедур. А це не давало можливості використовувати всі переваги цього інституту [1, с. 6].

На сьогодні основним документом, що регламентує процедуру банкрутства, є Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ (це нова редакція вищезгаданого Закону України "Про банкрутство" від 30 червня 1999 р. № 784-ХІV, яка набула чинності з 01.01.2000 р.) [2].

Стаття 1 цього Закону визначає банкрутство як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Із цього визначення стає зрозумілим, що мова про дійсне банкрутство суб'єкта може вестися лише тоді, коли було порушене провадження у справі про банкрутство й господарський суд визнав факт банкрутства своєю постановою. Відповідно до положень цього Закону суб'єктом банкрутства є боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом (ст. 1 того ж Закону). Причин, котрі призводять до банкрутства в умовах сьогодення, досить багато. Інститут банкрутства несе в собі оздоровлюючий початок і є правовим інструментом цивільно-правової відповідальності за неефективну організацію роботи підприємств, дозволяє створити умови для переносу капіталу з неефективних, нерентабельних виробництв у прибуткові сфери економічної діяльності. Але корисність банкрутства відсутня, коли неспроможність виникає не в силу економічних закономірностей, а у зв'язку з неправомірними

діями осіб.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науковцями вже не раз зазначалось, що інститут банкрутства використовується недобросовісними громадянами як знаряддя для збагачення [3, с. 24-29; 4; 5; 6, с. 79-83; 7, с. 10-16]. Така ситуація частково пояснюється недосконалістю законодавства про банкрутство. Багато наукових робіт сучасних вчених присвячені проблемам застосування цього законодавства [8, с. 95-98; 9, с. 6-14; 10, с. 38-48; 11, с. 3-11; 12, с. 55-67; 13, с. 125-131; 14; 15, с. 60-68; 16], а також проблемам банкрутства окремих видів суб'єктів господарської діяльності [17, с. 17-20; 18; 19; 20, с. 87-90; 21, с. 34-35].

Виклад основного матеріалу дослідження. До часу виникнення інституту банкрутства в 1992 р. наше вітчизняне законодавство майже не мало досвіду існування та дії цього інституту, тим більше не знало дієвих заходів його захисту, однак з часом інститут банкрутства постійно вдосконалюється.

Передумовам виникнення та становлення вітчизняного інституту банкрутства були присвячені роботи таких науковців, як М.І. Тітов, І.В. Тинний, О.М. Бірюков тощо [22, с. 97-103; 23, с. 55-57; 24, с. 239-240; 25, с. 40-49; 26, с. 6-18; 27, с. 148-150].

Поступово почав розроблятися механізм захисту інституту банкрутства: з 1994 р. у Кримінальному кодексі України (1960 р.) вперше з'явилися кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за вчинення злочинних дій у сфері банкрутства: ст. 156-2 "Приховування банкрутства" та ст. 156-3 "Фіктивне банкрутство". Але механізм кримінально-правового захисту інституту банкрутства продовжував вдосконалюватися: з 1 січня 2000 р. вступила в силу нова стаття КК України "Доведення до банкрутства" (ст. 156-4). З прийняттям 5 квітня 2001 р. нового КК України в Кодексі серед уже існуючих трьох статей, що передбачали відповідальність за злочини у сфері банкрутства, з'явилася ще одна – ст. 221 "Незаконні дії у разі банкрутства". У такому вигляді (блок з чотирьох складів злочинів) і репрезентована сьогодні кримінально-правова охорона цього інституту.

Механізм захисту зазначеного інституту ще не досяг належного рівня розробки, і вже зараз практика доводить його майже цілковиту недієвість та складність використання. Про це свідчать статистичні дані щодо кількості порушених кримінальних справ за ст. 219 КК та кількість притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину фізичних осіб.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку науки, пропонуємо об'єднати всі посягання на інститут банкрутства, за які встановлюється відповідальність згідно зі ст.ст. 218–221 КК, в одну групу під спільною назвою. Враховуючи, що ці посягання мають не просто незаконний, а кримінально-правовий характер, вважаємо, що доречніше було б вживати термін *кримінальні банкрутства*.

Кримінальні банкрутства нами розглядаються як злочинні ді-

яння, внаслідок яких суб'єкт господарської діяльності потрапляє у стан фінансової неспроможності, або спотворюється інформація щодо наявності в нього такого стану, або порушується законна процедура провадження у справі про банкрутство (законодавство про банкрутство), якщо такі дії призводять до завдання матеріальної шкоди у великих розмірах.

У сучасній науці кримінального права вже траплялися намагання з'єднати в один правовий інститут репрезентовані у КК України чотири статті, що передбачають відповідальність за злочини, які пов'язані з банкрутством. Так, О.О. Дудоров вказує на те, що український законодавець з метою мінімізувати можливі втрати осіб, котрі передали іншим учасникам ринкового господарювання належні їм матеріальні блага, увів інститут кримінально караного банкрутства [28, с. 291]. Є.Л. Стрельцов дав таке найменування цим видам злочинів: злочини, що здійснюються на етапі завершення (закінчення) підприємницької діяльності [29, с. 224]. Критерієм, який виступав у Є.Л. Стрельцова підставою для об'єднання розглянутих злочинів в одну групу, є етап підприємницької діяльності, на якому вчинюється злочин. Ми ж, услід за позицією першого автора, схильні за основу класифікації злочинів брати правовий інститут, у якому вони вчинюються.

Складності та прорахунки, що трапляються нині у процесі захисту суспільних відносин у сфері банкрутства, потребують звернення до історичного та зарубіжного досвіду з цього питання. Іти самостійним шляхом у розвитку кримінально-правового механізму захисту інституту банкрутства вважається недоцільним. Однак це не означає копіювання цього досвіду та використання оригінальної системи в нашому законодавстві – це вже інша крайність. Мета звернення до багатовікового історичного та зарубіжного досвіду полягає в тому, щоб зрозуміти закономірності становлення цієї сфери кримінального законодавства, використати позитивні моменти іншого законодавства, вдосконалені протягом великого проміжку часу положення для створення механізму, котрий був би адаптований до вітчизняних умов. Цей досвід може надати поштовх для розробки нових модернізованих стратегій щодо кримінально-правового захисту інституту права – банкрутства, нових концепцій подальшої розробки законодавства в цій сфері й дозволить ефективно впровадження правових інструментів цього механізму.

За радянських часів не існувало необхідності мати традиційно ринкові правові інструменти через відсутність самих ринкових відносин. Тільки у 20-х роках ХХ ст. радянське законодавство містило норми щодо припинення діяльності юридичної особи внаслідок неспроможності, але лише щодо недержавних підприємств. Наприкінці 20-х – початку 30-х років був відмінений комерційний кредит, а з переведенням економіки на планові рейки норми цієї сфери перестали застосовуватися [1, с. 27-28].

Перші кроки до створення нового радянського законодавства про

банкрутство були здійснені після революції 1917 р. Так, постановою ВЦВК та РНК РРФСР від 28 листопада 1927 р. до Цивільного процесуального кодексу було включено положення „Про неплатоспроможність приватних осіб, фізичних та юридичних”, а постановою ВОВК та РНК РРФСР від 20 жовтня 1929 р. – положення „Про неплатоспроможність державних підприємств та змішаних акціонерних товариств”, „Про неплатоспроможність кооперативних організацій”.

Аналогічні положення містилися і в Цивільному процесуальному кодексі Української РСР. Існував також загальносоюзний закон від 2 лютого 1925 р. про неспроможність кооперативних організацій [30, с. 140].

У той період Цивільне законодавство Української РСР припускало можливість припинення діяльності підприємства у зв'язку з відсутністю в нього коштів для покриття боргів. Припинялася діяльність юридичної особи за судовим рішенням. Але цікавим є те, що вже тоді це положення законодавства не застосовувалося до державних підприємств, якщо їх діяльність вважалася необхідною в інтересах народного господарства. З метою збереження такого державного підприємства виділялися державні кошти, і воно мало змогу покрити всі борги перед кредиторами і продовжувати свою діяльність [31, с. 46].

За радянських часів основи цивільного законодавства містили норми, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з неспроможністю промислових і торгових товариств, юридичних осіб. Однак насправді ці норми не застосовувалися, оскільки не було передбачено процедури банкрутства. З початку 60-х років загальні норми про банкрутство були виключені з чинного законодавства.

Першим кроком на шляху відродження інституту банкрутства було прийняття наприкінці 80-х років Закону „Про державне підприємство (об'єднання)”. Згідно з цим Законом підприємство, котре систематично порушувало платіжну дисципліну, могло бути оголошене банками неплатоспроможним з повідомленням про це основних поставальників товарно-матеріальних цінностей і вищого органу. Після такого повідомлення кредитори-поставальники могли припинити постачання продукції, виконання робіт або надання послуг. При цьому неплатоспроможне підприємство та його вищий орган були зобов'язані вжити заходів для усунення безгосподарності і зміцнення розрахункової дисципліни [30, с. 141].

Економічні перетворення в Україні, що почалися з початку 90-х років, сприяли подальшому відродженню інституту банкрутства. Першим з початку докорінних реформ у Радянському Союзі став проект Закону „Про неспроможність (банкрутство) підприємств”, поданий на розгляд до Верховної Ради СРСР 8 липня 1991 р. Того ж року були розпочаті перші читання цього законопроекту, але з припиненням існування Радянського Союзу та початком творення права нових незалежних держав – колишніх республік СРСР цей процес зупинився.

Інститут банкрутства, який широко застосовується в багатьох

країнах світу, для України залишався майже непізнаним. На сьогодні, після двадцяти років існування незалежної України, ми можемо стверджувати, що на шляху створення й розвитку інституту банкрутства, дуже необхідного в умовах ринкової економіки, зроблено чимало звершень. Цей інститут став дієвою силою у вирішенні питань позбавлення економіки держави нерентабельних та неперспективних підприємств і забезпеченні умов для підтримки тих підприємств, що потрапили в тимчасове скрутне фінансове становище і чия діяльність є необхідною, прибутковою й перспективною. Поряд з розвитком цього інституту створюються й умови захисту його від злочинних посягань. Для цього був створений також інститут кримінальних банкрутств, норми якого містяться у Кримінальному кодексі України, про що ми вже згадували на початку цієї статті.

Під час становлення інституту неспроможності (банкрутства) в законодавстві багатьох країн, як правило, одночасно створювалися та розвивалися цивільно-правові та кримінально-правові заходи захисту інтересів кредиторів. Більше того, всі ці норми містилися в одному законодавчому акті. Як зазначав Е.А. Васильєв, у сучасний період розвитку законодавства про неспроможність норми, що регулюють кримінально-правові питання, виключені з законодавства про неспроможність і включені у кримінальні кодекси [32, с. 441].

Переліки діянь у сфері банкрутства, що визначаються злочинними у кримінальних законодавствах країн СНД, мають багато спільних складових. Спільними, наприклад, для України, Білорусії, Казахстану, Росії є такі злочини, як фіктивне банкрутство, умисне банкрутство (доведення до банкрутства), незаконні дії у разі банкрутства. Для кримінального законодавства більшості країн характерним є існування такого злочину, як приховування банкрутства (приховування стійкої фінансової неспроможності). Однак хоча зовні ці злочини є спільними, вони мають свої особливості, відмінності в різних країнах.

Висновок. Таким чином, створений інститут потребує постійного вдосконалення, що диктується практикою та змінами в державі. У цьому вдосконаленні значну роль може відігравати використання науковцями, законодавцями досвіду зарубіжних країн, котрі вже пройшли певні етапи впровадження такого інституту й мають власний досвід.

Бібліографічні посилання

1. Бірюков О.М. Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз: Монографія. – К., 2000.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ // Юридичний вісник України. – 2002. – № 41 (381).
3. Лукьянов В. Злостное банкротство – криминальный характер // Законность. – 1995. – № 12. – С. 24-29.
4. Андреев Д. Сучасне банкрутство: українська інтерпретація // Іменем закону. – 1998. – № 25.
5. Андреев Д. Як стати банкрутом і розбагатіти // Іменем закону. – 1998. – № 25.
6. Верин В. Иногда банкротство – выгода, но наказуемая // Человек и закон. –

2000. – № 1. – С. 79-83.

7. *Дроздова Г.* Горе-должники. Закон о банкротстве оказался золотым дном для тех, кто нечист на руку // *Человек и закон.* – 2000. – № 10. – С. 10-16.

8. *Тітов М., Бондаренко В.* Новий закон про банкрутство: проблеми застосування // *Право України.* – 2000. – № 8. – С. 95-98.

9. *Мироненко Н.* Банкрутство: правовое регулирование и практика применения // *Предпринимательство, хозяйство и право.* – 1996. – № 6. – С. 6-14.

10. *Витрянский В.* Новое законодательство о несостоятельности (банкротстве) // *Хозяйство и право.* – 1998. – № 3. – С. 38-48.

11. *Федотова Г.* Концепция законодательства о несостоятельности (банкротстве) предприятий // *Хозяйство и право.* – 1993. – № 6. – С. 3-11.

12. *Зинченко С., Ланач В., Газарьян Б.* Банкрутство: законодательство и правоприменительная практика // *Хозяйство и право.* – 1996. – № 5. – С. 55-67.

13. *Збірник законодавчих і нормативних актів: банкрутство, ліквідація та реорганізація підприємств.* – Запоріжжя, 1999. – С. 125-131.

14. *Семенюк С.* Правове регулювання банкрутства в Україні // *Юридичний вісник України.* – 1999. – № 6 (190).

15. *Власов В.* В петле банкрутства // *Человек и закон.* – 1995. – № 1. – С. 60-68.

16. *Волченко А.* Банкрутство: «Я иду искать» // *Бизнес.* – 1998. – № 22.

17. *Зайцева В.* Банкрутство кредитных организаций // *Законность.* – 1999. – № 2. – С. 17-20.

18. *Бирюков А.* Проблемы банкрутств транснациональных корпораций и унификация законодательства о несостоятельности // *Бизнес.* – 1998. – № 18 (277).

19. *Ніколаєва Т.* “Тіньовий” банк // *Юридичний вісник України.* – 2001. – 14-20 липня.

20. *Ершов А.* Дело о первом банкрутстве в России // *Закон.* – 1994. – № 2. – С. 87-90.

21. *Никитина О.А.* Несостоятельность (банкрутство) должников // *Дело и право.* – 1996. – № 10. – С. 34-35.

22. *Бірюков О.* Інститут неспроможності в системі приватного права // *Юридический вестник.* – 2002. – № 1. – С. 97-103.

23. *Джунь В.* Соціальна детермінація формування і застосування законодавства про банкрутство // *Право України.* – 2001. – № 12. – С. 55-57.

24. *Правові основи підприємницької діяльності / Під ред. Шакуна В.І., Мельника П.В., Поповича В.М.* – К., 1997.

25. *Тинний І.В.* Становлення інституту банкрутств підприємств в Україні // *Фінанси України.* – 1999. – № 8. – С. 40-49.

26. *Тітов М.І.* Банкрутство: Матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В.М. Гайворонського. – Харків, 1997.

27. *Тітов М.І.* Кримінально-правові аспекти банкрутства // *Вісник Академії правових наук України.* – 1997. – № 4. – С. 148-150.

28. *Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І.* Злочини у сфері підприємництва: Навч. посіб. / За ред. Хавронюка М.І. – К., 2001.

29. *Стрельцов Є.Л.* Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: Навч. посіб. – Одеса, 2000.

30. *Прокопенко А.В.* Історичні аспекти виникнення та розвитку інституту банкрутства // *Науковий вісник Дніпроп. юрид. ін-ту МВС України.* – 2000. – № 3 (4). – С. 135-142.

31. *Ландкоф С.Н.* Основы гражданского права. – К., 1941.

32. *Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник / Отв. ред. Е.А. Васильев.* – М., 1993.

Надійшла до редакції 25.11.2011